

7 MLADIH

NEVEN UŠUMOVIĆ

SADRŽAJ

U POLOŽAJU LEŠA (śavāsana)	1
Prpoš-majstor odlazi u penziju	2
Herbert i Ruana	8
Ja-Oni	13
Oslobođenje	28
Kronika preobrazbe Trešnjevačkog trga 1991-1996 (promidžbeni pridatak)	30
Grad bez noći	36
BILJEŠKA O JEDNOM PISCU	42
Sačinjenje	43
O autoru	47
Impresum	48

U POLOŽAJU LEŠA

(śavāsana)

PRPOŠ-MAJSTOR ODLAZI U PENZIJU

Tog jutra, kada je Prpoš-majstor išao u penziju, skupili su se svi tramvajci na Remizi, kod Đelmanija.

Kik szép helyeinkért még vért is ontának

Đelmani namrgođenog lica otključa vrata svog jadnog kafića i pusti unutra šutljive tramvajce; spoji ima odmah dva stola i ode staviti kavu.

Štef izvadi bocu rakije i sam ode iza šanka po čašice. Draž je uzme okretati i mućkati: "Dobra!" Jura stavi kutiju KORONE na stol, izvadi cigaretu i zapali. Za njim ostali.

- Kad će Prpoš-majstor?

- Ha, reko je, pet sati, bit će tu.

- Moglo mu se bar ovo jutro razvedriti, ali neće izgleda, još dugo.

- Neće, bogame.

Štef sruči čašice na stol tako da su ih morali loviti da ne bi koja pala na pod.

- Ajmo, za Prpoša!

Otvori bocu i natoči. Svi se malo razbude, uhvate se svojih čašica i zamrmljaju zdravicu svak sebi u bradu. A Štef zdrma jednu iz cuga i natoči si odmah drugu:

- E da je zavredio, zavredio je! Otkad sam ja tu, ljudi moji, tjerao je on tramvaje - kažu još od rata! I eto, dočekao drugi! Tako ti to ide.

Đelmani upali radio - u nekim gradovima već su dani znaci za uzbunu - i donese kavu.

Nehéz a könnyű penna is...

Dva tramvaja zaokrenu, jedan za drugim. 4 sata.

- Ode naš Prpoš-majstor, ode, a?

- Ode.

- Jebote, vidiš ti to, mada je Mađaron, nikada se nije bunio, nešto, ma dobar čovjek, skroz!

- Ma da... Ima dobrih ljudi kod nas i da nisu Hrvati. Evo: Dragoljub...

Svi pogledaju u Dragoljuba. A debeli Dragče se umjesto komentara tek prikloni stolu i natoči rakije – svima.

- Ajmo, za Prpoša!

- Za Prpoša!

Hej halászok...

Prpoš-majstor je već bio tu, u blizini. Dolazio je stazicom uz potok. Zadržao se malo kraj jučer posjećenog drvoreda koji je bio ispred jedne nisko blijedocrvenkaste zgrade.

Vjerojatno su to napravili da bi stanari imali više svjetla u prozorima, ali izgledalo je kao da su to baš njemu smjestili: drvored ga je umirivao šuštanjem lišća i taj ga je šum ispunjavao svake zore, opirući se škripi tramvaja. Stajao je zatim na mostiću pokraj Đelmanijevog kafića i gledao u potok čija se voda jedva probijala uz kotač koji je ležao nasred korita.

“Nedovoljno, nedovoljno...” pomisli. I tiho: jebi ga.

Széki négyes és csárdás

Kad otvori vrata svi se podignu.

- Ehee! Prpoš-majstor! Ajde sjedi! Založi se.

- Isusa vam, vi krenuli već, odmah ujutro!?

- Zbog tebe Prpoše, zbog tebe! – kaže Štef.

- Pa dobro... ajmo onda! – izvadi bocu vinjaka i stavi na stol.

Ljudi su znali da je to ona boca o kojoj je svima pričao, ona koju je čuvao baš za ovaj dan: bez etikete, debelog zatamnjenog stakla, zelena, a unutra, mutnocrna tekućina što guta svu svjetlost.

- A ne! – reče Štef. – To si čuvaj Prpoše za sebe! To isuviše vrijedi da načinjao za nas! Ajmo stući ovu rakiju, mi ti i tako ne smijemo više!

Prpoš-majstor je gledao lica kolega držeći ruku na svojoj boci. Svi su sklanjali pogled. On je

sklonio bocu. Skrhan, prihvati čašicu. Trgne, i tek kad je spusti, sjeti se:

- O, živjeli! Ja...

- Ma ništa - opet će Štef - evo još jedna! Živjeli.

- Živjeli!

- Živjeli!

Tramvaji su već naveliko zvonili, zaokretali. Većina je morala krenuti. Požele sreću Prpoš-majstoru, odu. Jura je malo razveselio ekipu. Poklonio je Prpoš-majstoru tramvaj broj 11 - od kutije šibica. Obojio je tri kutije u svijetloplavo, sabio malo strane i kemijskom napisao broj naprijed i nazad. Prpoš se smijao grleći ludog Juru.

- E dobar si mi. Pravi!

Jura ga podsjeti na ono kad su se tresnuli tramvajima na ulazu u Proletersku, izleti on da ga mlati, a Prpoš-majstor, pijan do daske, hop-cup, simo-tamo:

- Ajmo Jura, čardaš, možeš ti to, hopa!

- Sve se počnu smijati. A Prpoš:

- Pa nisam valjda tako!

Na kraju oko pet sati, ispraznila se boca. Trebalo je ići na posao. Đelmani počasti Prpoša još jednom čašicom vinjaka. A onda - u njegovu "jedanajsticu", posljednji put.

Úti Miskáé és lassú magyaros

Na Črnomercu, gomila ljudi. Neka gospođa s mačorom.

Svanulo, ko da nije. Skinuo je kapu nakon nekoliko krugova.

Na semaforu kod Francuskog, zagledao se u svoje šake. Ležale su ispred njega, upirući se u upravljač. Policija, gardisti, plave vreće pijeska pred podrumskim otvorima.

Nasmijao se na pomisao da bi i danas moglo biti uzbune.

Na Trgu Republike. Grga, prodavač novina, opet je popio: skače i vitla nogama ukočivši ih u koljenima - Bog zna što više. A debela baba stoji držeći ruke na bokovima i uporno ga gleda.

Kao da će ga to promijeniti.

Opet klinac u vratima.

Sjeti se nečeg, ali ne može se sjetiti čega.

Ni danas neće biti Sunca. A petak je.

Na Trgu Republike uđe mu jedna žena s djetetom, sva bijesna. Kaže: "Kasnite, kako možete?" Lako gospođo, lako. Evo, sjednite vi za upravljač – lako je to. Samo pazite da se zaustavite kada vam to ona narančasta crta kaže.

Mese

Bistro "Šestica".

- Kaj'e Prpoš? Gotovo?

- Eh curo, gotovo za sva vremena!

- Ma nije valjda! Kaj, mirovina?

Prpoš-majstor se nekako nasmije i sjedne za šank. Izvadi svoju bocu.

- Daj dvije čašice!

Popiju.

- Prpoš dragi, ja ne smijem više. Uh, ova udara, sva sam se oznojila!

- E onda ni nemoj više, ni slučajno! Čuvaj ljepotu! A ja ću do kraja.

- ...kad sam ti ja jurio iz uniforme, ove, odmah van, na ulicu! Nije tu bilo hoćeš-nećeš. Litra, dvije, čas posla! A kelnericu – za guzicu! Ma šta! Šta se imam čuvat. Evo gledaj! Jedna čašica (proguta), druga (proguta), treća! Eto priče! Cijeli život... HAHAAH. E moj Prpoš, gdje si završio! A bio sam Herr, prije rata – HERR! Znaš curo? Pazi: kravata – tanka, a onak taman debela, meka, na čisto bijeloj košulji, i sako, i cipele – špicaste, a sjajne, ma sve vidiš: tu nema šale! Pravi Herr! I Budimpešta! To ti je grad, ne ovo! Čim lupiš petama, sve što ti treba! Za jest, za pit, za jebat... He, smiješ se draga, smiješ Herr Prpošu! A pazi sad: jedna (proguta), druga (proguta), treća! Tako ti to ide. Cijeli život... A znaš li ti odakle sam ja? Ne, a? Ma da... gdje bi ti znala za Prpoša? Tko me ovdje zna? Nitko draga moja... za Proša... iz

Gyékényesa... A to ti tu, odmah, preko granice! Zato sam i završio u ovoj rupi, zato što je to tako prokleta blizu. A tamo, tamo sam ja htio biti stolar. Znaš ti kakav je to posao? Otkud bi znala... Kako bi znala!? Kad uzmeš dasku pa je gladiš, lagano gladiš dok svaka linija ne postane šara, šara kakvu samo ta letva ima – i nijedna druga! Ma što vi znate o tome!? A pazi sad: jedna (proguta), druga (proguta), treća! Eto, to ti je. Cijeli život... Opsa, oprosti curo, malo sam pustio... goluba. Cijenjeni gosti, oprostite! Prpoš, Herr Prpoš vam oprašta! Ali samo danas. Poslije gotovo! Poslije, koga uhvatim – ljubit će milu majku u podbradak! Pitajte kako je Prpoš pravio reda tamo šespete! To je bila čistka – a ne ovo! Garda, policija, mislim ovo, ono, a Prpoš? Prpoša ko ferma, a? Ali pazi sad: jedna (opsa!), druga i... nema. Nema više. Idem ja. U kurac. Uzdravlje.

Juhász András

I sjedi Prpoš-majstor. Ima sobicu gore na Črnomercu. Sestra mu sredila, prije nego što je umrla od upale pluća. Ima mali TV i mali radio s kazetofonom. I ima samo jednu kazetu. Kazetu Andrása Berécza. I sjedi sad i gleda omot kazete. Sve mu se vrti, a Beréczovi brkovi kao lađa. Plove, uspinju se i utapaju u suzama, sve da bi ponovno izronili, zlatnog sjaja.

I sriče naslove pjesama: *Kik szép helyeinkért még vért is ontának, Nehéz a könnyű penna is, Hej halászok, Széki négyes és csárdás, Úti Miskáé és lassú magyaros, Mese, Juhász András, Keserves és hajnali, Ha madár jó, Vajdakamarasi csárdás, Bonchidai ritka magyar, Most van esztendeje*. Sriče, a značenje mu bježi poput stvari pred očima u toj sobi sad.

Keserves és hajnali

Kad mu je sestra umrla, htio se ubiti. Pjevao je, jecajući, pijan, vraćao se iz Gyékényesa s njenog pogreba. Išao je kroz vlak i stopalima udarao o pod, plešući uz pjesmu što ju je valjao, gušio u grlu. Udarao se o zatvorena vrata kupea. Tražio tko to vozi taj tramvaj da ga izlupa sad i pokaže mu kako Prpoš-majstor vozi.

Njezina fotografija stajala je na ormariću kraj kreveta. Bila je to stara fotografija iz njezine mladosti, izbljedadela, požutjela i ne nekim mjestima već nejasnih obrisa. Imala je na sebi jednodijelnu haljinu, tamnu, s jedva vidljivim šarama na prsima. Glava joj je bila umotana u maramu koju je bilo teško izdvojiti iz bjeličaste pozadine. Lice smireno, bez osmijeha. I nos, taj nos opisan finom linijom, koja se razdvajala pod nosnicama, k usnama.

Ha madár jó...

Otvorio je prozor. Noć je već bila tu, pred njim, čvrsta i nepomična.

Vajdakamarási csárdás

Onda je upalio TV. Išao je Dnevnik, nekakav Tuđmanov susret s izbjeglicama. Pričali su mu o svojim patnjama, a on ih je slušao. Pričati, ispričati nekome svoj život, nekom tko će znati slušati, nekome kao što je Franjo Tuđman! O, makar mu pismo napisati!

A papira nije imao. Ništa, samo olovku, široku i četvrtastu, jaku. Da piše pismo Tuđmanu! On će sve razumjeti.

Kleknuo je na krevet koji se nalazio pokraj zida. Ispravio je leđa i visoko dignuo ruku da bi stalo sve što je htio napisati. Pisao je po tapeti; a tapeta boje pijeska, hrapava. Olovka je zapinjala.

Dragi naš predsjedniče, doktore i gospodine Tuđman, Vi me sigurno ne znate, a eto zovu me Prpoš-mjastor. Bio sam vozač tramvaja do sad, danas sam u penziji. Nisam Hrvat, al živim u Hrvatskoj još od rata. Volim našu zemlju, možete mi vjerovati gospodine predsjedniče. Ovo što Vi radite dobro je, znao sam da će biti s Vama ovako. Glasovao sam i Vi ste pobijedili. A sada predsjedniče, ja sam gotov čovjek. Volio bih se boriti za domovinu! Htio sam biti stolar kad sam bio mlad. Još u Mađarskoj. Išao sam po Budimpešti. Moj otac, svi su orali. Ja sam htio biti stolar. A onda onaj rat. Došao sam. Vozio tramvaj. Broj 11 najviše, evo dali su mi i danas. Zadnji put. Nemam nikoga. Sestra umrla. Živim na Črnomercu. Dođite jednom našom ulicom. Svi smo s Vama. Volimo našu Hrvatsku!
Sve Vam želi
Janoš Prpoš

Bonchidai ritka magyar

Ostavi olovku kraj TV-a i ugasi ga.

Pređe prstima preko tapeta, preko slova, zadovoljan. Onda se sjeti. Sjedili su u školi i čekali učiteljicu. Dan je bio ljepši od svih, lastavica se gnijezdila u bijelom ramu prozora. Učiteljica je rekla: "Djeco, idemo van, ne može se raditi po ovakvom danu, ajde, van!" Svi su vikali od veselja, čak i učiteljica na kraju! A Janoš skoči do Marije, zagrli je i šaptom upita: "A ja?"

Most van esztendeje

HERBERT I RUANA

It's fucking suicide
grafit u centru Kutnje

Ljubavi
Želim te

Stajalo je na ceduljici kraj ispijene šalice kave. Na stolu za koji je upravo sjeo. Pogledao je k vratima i taman su izašli. Ona crna, on plav. Zagrljeni.

Dok je skidao kaput, došla je kelnerica i pokupila šalice. Pa, oklijevajući na tren, i ceduljicu. Pobljedio je. Unezvijereno je dobio prstima po stolu dok se nije vratila i obratila mu se širom otvorenih očiju. Pogled joj nije uzvratio.

- Što želite?

- ...

- ...

- Kavu, šećer, iz velike šalice.

Hitro mu je donijela. Jer, uostalom, večer je. Za izlaske. A nije ovo mjesto za izlaske. Zato nema skoro nikoga.

U Kutnji, prazan prostor grada popunjavaju stambeni blokovi. Krčmi, starijoj od grada, tu nema mjesta. Krčma čeka vlak, ona nije odavde. A onda su izgradili željeznički kolodvor: "Kutnja". Nije pomoglo, ostala je čekati. Ima nečeg kurvinjskog u njoj. Naplaćuje svoje čekanje.

Donijela mu odmah. Bilo mu je toliko neugodno da ju je zadržao rukom i popio kavu nadušak. Digao se i pitao koliko treba platiti. Čekaj, rekla je, otišla za šank. Pogasila je svjetla u prostoriji, istjerala žustro pozaspale pijanice. Kaput joj je već bio na leđima.

- Kako ti je ime?

- Zvezdan. Tebi?

- Zvončica. Grozno, je li?

- Baš me briga. Ovo je sve nesporazum!

- Dobro. Zovi me Marieta.

Subota je. Boca votke već blješti u rukama. S kolodvora dolaze u grupicama. Mladi. "Na zahtjev ovlaštenog željezničkog djelatnika putnik je obavezan dokazati svoj status mlade osobe."

- Zvijezdo moja, ja častim! Rakija.

- Ti si neka...

Trgnu iz flaše. Još po gutljaj. Kažiprstom joj skine ruž s usana.

- Imaš plave oči.

- A ti crvene!

Na TV-u MTV. SAT 1. SAT 2. Neki bend na VIVI ubije muhu. Zasviraju električne gitare. A onda jedan otvori usta i zapjeva. I rulja to podržava.

- Dobro je da ima ovakvih bendova.

- I nas.

- Kako se zoveš?

- Henrieta.

- A ti?

- Marjan.

- Što ćemo ove večeri Henrieta?

- Voliš li me?

- Hm:

*Zvezdoznanče, noćas si rukom
Snježni prah pokupio:
Iskričio je i peckao
Po tvojim svetim dlanovima...*

- Opa, a ti mi pjesmom odgovaraš. Bože! Još po gutljaj. Zaljubila sam se.

- Čuj, djevojko... ni ime ti ne znam. Pa!?

Kutnja je noću živopisna koliko i danju. Bili su svatovi. Vjenčavalo se. Žunec s Jagićkom. Milec s Mirogojkom. Pjevale su se bojovničke pjesme. Rat se dobro čuje u Kutnji. Ako se dobro naćule uši. Jedan je imao harmoniku.

- Zavolio sam ovaj grad!

- A pazi sad! Otkad!?

- Otkad sam se draga u tebe zaljubio.

- Vidi ti njega! Znači to... obostrano!? Još po gutljaj! I na biljar!

Kugle su na zelenoj podlozi raznih boja. Onda se udaraju štapovima dok ne nestanu. Svatko ima po jedan. Štap. Zvezdoznanac je držao svih deset prstiju na stolu. Starleta je umjesto njega kuckala kugle. Bila je već sva u sebi. Kucnula bi kuglu i rekla: "Da?" A onda, odmah zatim: "O, da!" I opalila je tako da je odmah nestala s ovog svijeta! Njegova usredotočenost ipak nije popuštala. Osim kada mu jednom nije prišla s leđa i zabila štap kroz hlače do pete.

- Marjane, kako se zoveš?

- Henri. A ti?

- Henrieta, za tebe Starleta!

- Povedi me, Henrieta. Gdje cvate pelin ljut a...

- ...makovi povijaju svoje trudne glavice, je l' tako?

- Da.

- Ha, čuj, prijatel, ovo ti je Kutnja, kak si to ne mreš zapamtiti!?

Jedan pijani vojnik zgrabi ga za ruke i grubo izbaci van. Nju jednom rukom uhvati za kosu, a drugu joj gurne među noge. A onda i nju izbaci van.

- Pičko! - ona će mu, povivši ruke u krilo. Zgrči se i kosa joj je pade preko lica. Zatim se trgne, zabaci glavu unatrag, i zakikoće.

- Zvezdoznanče! Čuj novu:

*Zvezdokrila zujalice
Svjetlucavih mi visina
Tvoje krilo sada ljuštim
I prepuštam psima*

- Radije bi šutio. Moje ime nije važno. Zato ću te odvesti sa sobom. Želim te. Ljubavi.

Kraj Radio-postaje Kutnja za bodljikavu ogradu zapleo joj kosu kurva nije mogla ni mrdnuti dok joj je

Na nogometnom stadionu između dvije stative u vratarevom blatu

Kraj crkve među čempresima željela je da svom težinom grijeha on dok ona pjevuši piskutavo kao mala sitna šumska životinja

A našli su i jednog psa

Kod knjižnice propela se na njegova ramena i trljala čelom o prozorsko staklo dok joj je on trgao gaćice majko mila

- Zavarivaču zvijezda! - krznula je. - Moja ti ruka nije takla tvoga. Zato se ovolika zakriljenost moje kose može opravdati samo valovima što povećavaju snježne, pardon ljetne prinose. O Slavonijo. Zagorje. Mila Moslavino.

- Htio bih ti nešto reći. Šuti.

- Htjela bih ja tebi reći. I pokazati kraj. Kraj rijeke cvjetove noćne. I kraj. Željela bih kraj. Nema više.

Nema rijeke u Kutnji. Ima kanal. Još sad su tamo i nikad više.

- Ima toliko stvari koje ne zaslužuju ime.

- Reče Zvezdoznanac – reče ona.
- Recimo, ovaj kanal. Jednostavno nije zaslužio ime! Bilo koje ime da dobije, ono bi se odmah zagadilo. Moralo bi tada imati značenje. Kako je to prljavo! Imati značenje... je l' da!?
- ...
- Ni mi nismo zaslužili ime nas.
- Ne
- Voliš li me?
- Ne. Ti si mudrolisac. Pi.
- Onda su stali na autocestu.
- Prvo je bijeli mercedes punom brzinom naletio na njega.
- A onda crni na nju.

JA-ONI

Jer od sad se celokupna snaga moje ličnosti koncentriše na rešavanje te tajne, te zagonetke, te stravične afere s kojom je suočen taj drugi u meni, na rešavanje tog kriminalističkog slučaja u kojem nema ni jednog jedinog pozitivnog elementa, ni jedne jedine poznanice, i jedino se zna da je u pitanju smrt, smrt nekog lica, ili smrt kao takva, izvan svakog građanskog konteksta, ali da je u pitanju smrt, pogibelj, neka užasna katastrofa bića, u to nema sumnje: ta drhtavica u meni, taj ludački pogled onog drugog što me gleda iz napuklog ogledala dok se brijem, to jasno kazuje.

E. S.

BLAŠKO SE POBUNIO

Ja, Blaško, odlučio sam otići kada su mi, preda mnom, ubili oca, majku, sestru i brata; djevojku silovali, pa odsjekli glavu itd. Jednostavno sam se okrenuo i otišao.

Došao sam do mora i povukao se. Nisam htio gledati toliku vodu, pa zašao u unutrašnjost tog poluotoka. Sela stara, kamenih kuća o kojima sam sanjao. Primili me jedan starac i žena; vodili smo zajedno vinograd. Ubrzo su i njih objesili o grane starog oraha u dvorištu. Skinuo sam kapu, postojao malo pod njihovim tijelima, okrenuo se i otišao.

Prešao sam granicu ilegalno, ali preko je sve bilo tako strano da sam se vratio. Tražili su te – rekli su mi. Znam – rekao sam – zato sam se i vratio. Postat ću hare krišna ili nešto takvo – rekao sam. A što ćeš drugo? – rekli su mi.

Onda sam se obrijao na ćelavo, ali nisam postao hare krišna. Otišao sam na more, ali nisam mogao izdržati toliku vodu. Pokušao sam živjeti, ali čuo sam da već pričaju o meni:

Blaško se probudio, promrzao, na kamenju uz obalu mora. Otišao je gradskom poglavaru i pitao za nekakav posao kojim bi se mogao održati u ovom gradiću, plaćati sebi stan i hranu. Gradski poglavar se samo smješкао dok je Blaško govorio. Bio je to njegov bratić. Kad su se izgrlili, počastili prošekom, došli su i prikovali ga za vrata, kastrirali, otvorili utrobu itd. Blaško se jednostavno okrenuo i otišao.

Onda se ukrcao na nekakav trajekt što je plovio između otoka i u bačvama raznosio vodu. Kržljavi, ali jaki starci, pravi otočani, dočekivali su ga noseći u rukama naranče, med. Kad je imao vremena, Blaško je ostajao; popravljao je škure koje su cviljele na vjetru. Najednom, kada se vratio na trajekt, opuštenom tišinom malenog mjesta, našao je sve otočane pobijene, potopljene u bačvama kojima su raznosili vodu. Pustio je vodu iz bačve: bila je tamnoplavičaste boje.

Plovio je dugo sam i pristao da se vrati. Htio je posjetiti ravničarske predjele, skroz na drugom kraju zemlje. Prolazio je tako malen među golemim poljima pšenice i raži.

Među redovima kukuruza radile su mlade žene i pokojni starac. Od žena se, mahom trudnih, širio snažan, životinjski zapah. Pjevali su masne bečarce na koje se starci nisu obazirali, jer nisu ni imali s čim.

BRANKOV PLES

Ja, Branko, student filozofije, otišao sam kada su mi strojnicom izrešetal vrata u studentskom domu. Nitko nije bio povrijeđen – ipak, morao sam otići.

Otišao sam preko, u kaos nepostojeće države svoga naroda. Spavao sam u sobi s tri kreveta, jednim pridodanim, “na kat” – privezanim jakom žicom. Studirali su strojarstvo; nekoliko večeri uz litre lošeg vina – i prijateljstvo je bilo sklopljeno. Čitao sam im *Zaratustru*, *S one strane dobra i zla*, bio je to pravi med za te grubijane. Jedne noći Marko mi se uvukao pod deku sav znojan i stisnuo me uza zid. Urlao sam, udarao; pustili su me da odem.

Nisam znao gdje ću. Bila je zima, februar. Rasulo. Stisnulo. Počeo sam se baviti švercom. Sofija, Trst, Bukurešt, Beč, Budimpešta, Atena. U Skoplju, susreo sam prijatelja iz vojske. Poludjet ćeš – rekao mi je – što se ne vratiš? Ubit će me – rekao sam – ili ću umrijeti od gladi. Svejedno ti je – rekao je – ja ću svjedočiti tvoj život ako treba.

Branko je odustao od šverca. Odustao od studija. Povukao se, obrijao na ćelavo. Hodao je bos ulicama i prosio. Odjeću je krpio grubom tkaninom za vreće. Ljudi su mu davali, slušali njegovu riječ. Stekao je prijatelje. Joso Ciganin, čuvao ga i pratio, krao za njega. Voljeli su plesati nasred glavnog trga na ritmove glupe novokomponirane nacionalističke muzike koja je treštala s kazetofona uličnih prodavača. Branko je imao lake, fine, a vrlo okretne pokrete – krparija što mu je prekrivala tijelo lepršala je kao preobražena; Ciga je cupkao osmijeha

širokog k'o Panonija. Najednom, kada ih je posebno uhvatilo, skupila se grupa prodavača, pa raspali pištoljima. Cigo je dobio u glavu, Branko je otišao.

Htio je otići zauvijek u Sofiju. Vagoni su kao i uvijek bili puni švercera. Tiskali su se, spavali jedan na drugom. Smrad klozeta širio se posvuda. Vrata su lepetala razvaljena; hrabri, koji su ulazili pišati, gubili bi ravnotežu i izlazili ljuti i mokri. Ženama bi bilo još teže; kada bi mukom zatvorile ta prokleta vrata, iz susjednih kupea pohrlili bi muškarci i čekali, čučajući, da se vrata otvore. A vrata bi se ubrzo otvorila. Često, ako bi ih bilo više, dogovorili bi se da jedan provali ženska vrata i pripremi teren.

VLADISLAV, SONET

Ja, Vladislav, otišao sam za svojom djevojkom kada su joj ovdje ubili oca, majku i oba brata. Sve što me je vezivalo za ovaj grad bile su dvije zbirke pjesama koje sam treba objaviti za koji mjesec: to sam lako batalio.

Dolje, na moru, njeni roditelji imali su vikendicu. Usamljenu, skrivenu, bez struje. Bili smo sretni tu. Pisao sam kao nikad, ljubio je svake noći. Ali s njom je bilo sve teže. More joj je postalo slano kao krv. Ljubav više nismo vodili jer nije mogla podnijeti miris moga sjemena. Jednog jutra objesila se u kuhinji; spalio sam vikendicu i otišao.

Stopirao sam na magistrali, bez cilja. Noću pogotovo, bez sna, samo da bih imao s kime pričati. Jedan me je prepoznao, kaže pobio sam cijelu jednu obitelj u gradu, a onda im još spalio i vikendicu s djevojkom. Mojom djevojkom. Plakao sam. Izbacio me je iz auta. Prijavio sam se policiji – znali su već sve, i više od toga.

Vladislav je stopom, slučajno, naletio na svog ujaka. Ujak ga baš nije volio, ali ipak, odlučio mu je dati pištolj; neka mu se nađe, čuo je da ga prate. Ostavio ga je u hotelu "Rivijera" i preporučio za šankera tamošnjeg noćnog bara; da bi nakon toga, zajedno sa svojim autom, odletio u zrak.

Vladislav je u noćnom baru prošao kroz sve kliše boemskog života. Kada je napisao svoj prvi sonet, pogledao se u ogledalo i pljunuo. Vratio se u svoj rodni gradić. Sunce je sjalo kao nikad.

Kraj bijelog kamenog mostića, u šipražju na obali, skrivao se s Natašom. Nataša Vukas bila je žena neupadljiva lica, ali zgodna tijela, što je odgovaralo prosječnom muškom ukusu. Kao

Nataša Radoje vodi se u formularima istražnog suda; uhićena je pod opravdanom sumnjom da je pri posljednjem bombardiranju grada pobila nekoliko svojih sugrađana: Jaketu Marka, debelog pekara, koji je svakog jutra, zasukanih rukava, zajapuren, otvarao svoju radnju i ponosno se osvrtao; Miljenka Radoja, svekra, koji ju je jednom pokušao zaskočiti dok joj je muž u podrumu pretakao vino; Zdravka Dobričinu, ćelavog brijača, podmuklog pogleda, ali spretne ruke; Željka Deliju, nogometaša, koji je kupljen posredstvom poglavara nekog sela za koje nitko nikada nije čuo; Mileta Prikana, kolegu Vladislavova, pjesnika u nekoliko zbirki kojima je uspio ponovno uzveličati nacionalne vrijednosti jednog dijela ljudi toga kraja, te svojim zanosom pripremiti u mnogome današnja zbivanja; i na kraju, koliko je sada poznato, Nikolicu Nesretnog, kopilana nekog, koji se vucarao na sve strane i samo gledao kako će komu čorbu zasoliti, 'leb odlomiti.

BOŠKOVA KUĆA

Ja, Boško, otišao sam jer su mi zaprijetili. Jednog dana, pred mojom kućom, gorio je bagrem koji sam zasadio kada sam se ovdje doselio. Susjedi su se kukavički posakrivali po podrumima. Bagrem je gorio. Spakirao sam se i otišao.

Otišao sam svojoj baki na selo i brzo se povezao sa svima. Naši ručkovi tamo, pamtit će se i nakon svega što se dogodilo. Dvadesetak ljudi, koliko je onda živjelo u selu, bilo je lako okupiti za jednom trpezom. Našao sam veliki, jaki astal u štali i postavio ga nasred avlije. Svaki dan ručavali smo zajedno. Ja sam spremao glavna jela: čirkepaprikaš, đuveč i sarmu, pa pečenice koje 'oćeš, i to ne bez umaka – od paradajza, višanja, graška, ogrozda... a baka kolače: od maka, oraha, jabuka, pa kiflice, šeširiće, lakumiće – ih! A onda su došli i sve nas potjerali. Izljubili smo se i pošli, svako na svoju stranu.

Baki je puklo srce kada smo zamakli za lug. Stali smo. Pitala me je: Kuda ćeš, sinko? Šutio sam. Baka je rasplela kosu. U njoj je skrivala papirić s riječima koje je zapisao njezin pokojni muž, moj djed, kada je vidio Boga. Sahranio sam je, a papirić ušio pod kragnu. Svoju sudbinu pročitao sam slijedeći vijuge kore hrastova stabla pokraj bakinog groba. A priča je bila druga; čista laž:

Boško je zastao u prvom selu preko, uz novu granicu. Ne bi se tamo zaustavio da na vratima ograde jedne kuće nije pročitao svoje ime. Bio je oženjen, mlađi nego inače. U kućici ispred ulaza u samu kuću spavao je vučjak. U dvorištu niže bila je streljana gdje je vježbao pucati svaki dan. Sve dok jednom nisu došli po njega: trebao im je zbog nečeg specijalnog.

Nakon određenog vremena kuća je postala javna. Ipak, za jedan novi praznik, žena nije mogla izdržati. Vučjak je uginuo od tuge i gladi. Kuća je sada zjapila prazna. Boško otvori vrata i uđe. Lako je živjeti s već unaprijed ispričanom životnom pričom. Barem će ga ostaviti na miru.

Kuća je brzo dovedena u red. Kuhinja je okrečena bijelo i tek je po neka boca kompota od kajsijsa davala boju. Namještaj je gotovo sav rasprodan; podovi prekriveni bakinim ručnim radovima. U jednom uglu krevet. Perina je tiho disala na prozoru. Sunčeve zrake šetale su sobama. Činilo se da nitko tu ne stanuje, a mogli bi svi; svi, tu.

BORIS BORIS

Ja, Boris, otišao sam s ostalima kada su nam popalili kuće. Razumio sam ja to – nismo bili njihovi. Jedini a dovoljan razlog, za njih.

Smjestili su nas u neki hotel, negdje daleko od centra grada. Bio je tu red takvih, sličnih nebodera, ali samo su ovaj odlučili prozvati hotelom. Još su mu i dali neko od onih glupih imena hotela s obale: Monsun, More, Obala, Plaža, Sunce, Kolibri. Imao sam sobu sa svjetskim pogledom. Pomišljao sam da su mi to udijelili zbog mojih svima znanih širokih duhovnih, a i društvenih nazora. Bio sam poznat romanopisac. Takvim sam se smatrao. A živio sam od ironije, što je, vjerujem, iz ovih nekoliko rečenica, zamijećeno. A bogami i od refleksije na vlastiti pripovjedni postupak. To se onda zvalo pisanjem o pisanju. Sada ne znam bavili se itko takvim terminima. I kako može još uvijek. A bila je to dobra stvar za debljinu. Za debele knjige. Ali nisam mogao više pisati. Kada sam shvatio da sam iz svoje kuće spasio samo rokovnike s bezbroj nerazrađenih romaneskni projekata, popizdio sam i otišao.

Spavao sam na kolodvoru. Neka časna voljela je spavati do mene. Otela se – kaže. Pa kuda ćeš – pitao sam je. A kuda ćeš ti, jadni čovječe – odgovorila mi je. Da, to sam prvo trebao pitati – rekao sam, bez ironije. Hoćeš li se udati za mene? Pukla je. Ali nije se udala za mene.

Počeo sam, tih noći, pisati neke priče po šablonu. Sve za nju. Kao neke bajke. Koknem zmaja, pa skoknem do nje, pa je cmoknem, pa ona skokne, pa se vjenčamo. Kikotala se i coktala od zadovoljstva kada bih pogodio u žicu. Jebote – upitah je jednom – kako si ti uopće došla do vjere u Boga? Onda mi ona ispriča takva svetogrđa s toliko lascivnosti da je meni jednostavno sramota to javno kazivati. Druga čudna stvar bila je da je rasturala analizu

pripovijednog teksta. Primijetila je da mi treće lice nekako ne ide. Samo ja pa ja – kaže – pa jer ti lažeš ili pišeš istinu, što je to? Koji si ti kurčev pisac?

A onda me je pronašla. Ironija za koju nisam bio sposoban. Dopustiti da kao Drugi pišem priču o sebi. Da sam treće lice. Valjda je to ustvari prava – ironija. Ti si čovječe kukavica – rekla je – sam si se od sebe skrio u mišju rupu! Hiniš otvorenost! I napiše priču o meni na traci toalet papira, čas posla.

Boris je mislio da je uspio pobjeći. Da sad ima hotelsku sobu. Sa svjetskim pogledom – umišljao si se. Da, naravno, i sise, sise nekoliko gradskih djevojaka. Da, naravno – mislio je on. Bože, kako je bio smiješan. Bila je to namještaljka. Tražili su od njega da napiše pravi roman, onako s našima i njihovima, a ništa pomiješano. Onda je Boris rekao da će radije kresnuti časnu sestru nasred gradskog kolodvora, nego napisati takvo što. I kresnuo je.

Časna je bila prava. Otela se. Nosila se još uvijek tako, u punoj opremi. Govorila je: it's like a virgin style. Sve je njoj bilo jasno. Imala je lijepo tijelo, ali muški nisu imali čime da je gledaju. Dotle ipak nije došlo. A zavodila ih je, nije da nije. Sve dok jednog lijepog dana...

*Napisala: Časna Masna
Izljubio: Boris Boris*

Kada smo pronašli ovaj toalet papir u jednoj kabini kolodvorskog WC-a, povjerovali smo da smo na tragu. Idući zadatak bio je pregledati vrata svih kabina. Na svih pet vrata naišli smo na šifre koje još uvijek treba odgonetati. Bili su to brojevi grupirani kao oni telefonski. Oko njih bile su poruke koje su se sasvim sigurno i bez dvojbe odnosile i na nas. Izazivali su nas (obično su se spominjali mladi, jaki i zdravi muškarci). Taj smo dio lako razumjeli: upućivali su nas na telefonske brojeve misleći da nikada nećemo ući u njihov tajni kod. Ali naši već sriču prve riječi. Nadrljat će oni.

MATILDINA BAKA

Ja sam Matilda. Otišla sam nakon konačne svađe s ocem. Rekao mi je da sam njihova kurva kao i mater što mi je, i da se mogu odseliti iz kuće kao što se i ona odselila. Dobro – rekla sam – i otišla.

Nisam htjela otići iz grada; samo sam se tu mogla pokazati. Bolje reći: pokazati njima, ono "se(be)" izuzimajući. Počelo je zadizanjem suknje; stala bih na klupu kraj fontane u centru grada, dolje kod taksista, i viknula im: Halo, drugari! – baš kao u onom filmu. Ali trebalo mi je mnogo vremena da nekoga i povedem sa sobom; tih pustih dana lutala sam uz obalu jezera, gacajući kroz šaš, močila kosu, dugo je do boli uplitala i plakala. Onda sam naletjela na nekog sirotana koji ga je natezao u šakama, skriven iza goleme drvene kapije Gradske kuće. Dobio je nešto bolje, ali nije ostao živ. Skrila sam se od policije u napuštenom skladištu uz prugu, nedaleko od tvornice čokolade i bombona.

Trebali su mi jači momci, ljudi, kako već za sebe vole reći ti budžovani što noće po hotelima i zlatnom iglom za kravatu čačkaju svoje zube. Meni je samo bilo važno da se za njih zna u gradu. Da priča dođe do mog oca. Istina, ona se mogla sklapati tek iz nagađanja – ja nisam ostavljala tragove.

Matilda ih je odvodila uvijek kada je padala kiša. Ono što je noć za vid, kiša je za dodir; takvo je bilo Matildino tijelo. Tako je govorila Matilda. I više: ono što je noć za vid, a kiša za dodir – muška krv i sjeme za njezinu su dušu. Sveta pomast je to mome biću – smijala se Matilda u zanosu. Dovodila ih je, bosa, pocupkujući kao dijete u igri; krala krzno za svoje prostorije u skladištu; leševe bacala u otvorene vagone vlakova koji su baš na tome mjestu usporavali da bi zatim hvatali brzinu i nestajali. Jedino je Sunce zaustavljalo Matildu. Smireno bi ga promatrala i navečer vraćala u san.

Njezino tijelo, tijelo djevojčice, našli su pred Božić, promrzlo, kraj Sinagoge, nedaleko od mjesta gdje su prodavali jelke. Netko je pozvao policiju: jedini trag bila je poludogorjela šibica, nađena u njezinoj čvrsto stisnutoj šaci.

Starac i maleni crni dječak su razgovarali, stojeći kraj njezinog tijela kao čuvari. Starac je pokazivao ožiljke, skidajući odjeću bez obzira na mraz. Zvao ih je napuklinama, tragovima onog što više nije mogao nositi u sebi. Dječak je otvorio školsku torbu i pokazao mu teško kamenje koje je nosio. Dao im je imena po svjetskim putnicima jer su ga oni držali na zemlji i davali mu smjer. Bez njih bi ga jato vještica odnijelo – objašnjavao je starcu. Policajac je, ne znajući što sa sobom, sve to zapisivao, umoran od traganja.

MARTIN GRAD

Ja sam Marta. Otišla sam kad su mi rekli da sam tatina devojka. Ne bi to meni bio problem

da mog oca nisu proglasili ratnim zločincem, a da pravi rat još nije ni počeo. Otišla sam preko, na sam Sever.

Grad je bio na svoj način. Većina je govorila nekim stranim jezikom, jezikom kojim se nije ratovalo. Brzo sam ušla u krug ljudi koji su imali nešto protiv (protiv Svega – većina nije znala ni reći). Trave za duvku je bilo, tada je to značilo da je i mene bilo. Noću, kada bih se vraćala kroz centar grada, stara zdanja rastapala bi se poput marcipana. Mrak se pozlaćen stiskao oko mene i zavodio me. Povraćala sam jednom presamićena preko kante za smeće, duša mi na vrh jezika sašla: ostavi se – kazala.

Postala sam plesačica benda “Ludolf von Neum i njegov sasma normalan džuboks”. Bend je bio dobar koliko mu ime bilo dugo. Pevač je poput goluždrave drekavice zaglušivao mikrofon. Ogromni gitarista i ogromni basista bili su od one stare sorte, nepopravljivi. Bubnjar, mlad i odrešit, sa par svojih stavova. Bili su bend za sebe, činjenica da su svirali pred publikom bila je tek finta pogledom koju sam izvodila svojim trbušnim plesom. Nikad se nisam toliko smejala. Toliko dobro; sva u crvenom, zategnuta, bez izazovnih pokreta, nisam ni bila za to, niti bend. Svirali smo za prijatelje, kad su upali i pevaču zavrnuili šiju k’o ptiče kakvo da je. Bubnjara su naterali da potpali vatru za golemi kazan u kojem su skuvali gitaristu i basistu. Mene su zaboravili. Pripremili su to ljudi s državne televizije.

Pitala sam kamermana: Da li je to normalno? Jeste! – rekao je, odgurnuvši me. Sve sami kreteni, sve sami kreteni – išla sam i vikala.

Marta je poludela. Držali su je u pozorištu vezanu za stolicu; Ljubiša joj davao iz svoje porcije hrane. Napolje su je izvukli Šmit i Geza; Aurel je hteo da snimi s njom kratki film s muzikom “Ludolfa”: da se ne zaboravi. Bila je to prava subverzija iza koje je stajala kablovska televizija – tajna organizacija koja je ratovala protiv satelitske, vladajuće televizije; kablovi su bili četrdeset metara ispod zemlje. Geza je pisao scenarij, Zveka producirao, Šmit i Rijo farbali zidove. Oto je bio zadužen za krv, Raša za zvuk. Mikica je glumio Šerbedžiju, a Marta Sonju Savić. Kada se sve završilo i Aurel hteo da krene s montažom, otkrio je da video traka nište nije zabeležila. Kroz šuštavi mrak ekrana čuli su se tek glasovi glavešina državne radio-televizije. Ili je to možda bio audio zapis (prisluškivačem?) političkih pregovora oko novonastale situacije, iza zatvorenih vrata? Čulo se:

N-njonja, N-njiho; ng gh hg: nge nge; gijgij mgenj hn šžh; injg ljgnj ghijnjg!; ljnjd ičdf grinjgrnj; njenje njč njč ljsd?; hrg hrh n rghžnj; dž’ nj’ dž, dž’ nj’ dž, šžhl; ngniha, njok,

ngmhata, gnjok: nge-nge! nge-nge! ah? bh? ch? ih!

Nge-nge...

Nge-nge...

MARIJANINA ZEMLJA

Ja sam Marijana. Otišla sam kada su mi rekli da sam premlada da bih shvatila zašto. 20 godina nije bilo dovoljno za to. Za shvatiti zašto sam otišla.

Gradovi preko bili su mi nedohvatljivi, tamo mi je sve izmicalo iz ruku. Zadržavala sam se po selima gdje bi me nakon mjesec-dva napastvovali mladići. Ranko, Vlajko, Grgo, Svetozar – taman da im zapamtim imena i pobjegnem. Došla sam do glavnog grada. Bojala sam se policije i dileru po ulicama, kontrolora po autobusima, ćelavih klinaca i nogometnih navijača. Pokušavala sam jedno vrijeme ići pješice; za nekoliko sati klonula bih mrtva umorna i zaspala.

I tako sam se jednom probudila da mi netko miluje kosu. Zašto se negdje ne zaustaviš – pitao me – i prihvatiš bar neko od mjesta koja ti se nude. Zato što se raspadam bez pokreta – rekla sam. Pa tek ti je 20 – rekao je. Toliko da zaboravim – završila sam.

Marijana je našla prijateljicu jedne noći. Čudnu kokoš zvanu Pali. Perje joj je bilo katranskog sjaja. Nosila ju je u naručju i tako, u četiri oka, pazila sve oko sebe. Romi su – prihvativši se ovoga puta uloga čistača ulica – razbijali led koji se uhvatio na trgu; dileri markama i cigaretama zujali su svoje mantre; izlozi su bili puni preskupe robe i svjetlucali hipnotizirajući, podmuklo smještajući cijene na nevidljiva mjesta. Netko je ubio kokoš kad ju je Marijana ostavila ispred trgovine. Samo su joj dva pera ostala i ništa drugo do da ode.

Na putu, udala se za nekog čergara, romskog kralja u izbjeglištvu. Rodila mu je blizance, ali sve joj to već nitko nije vjerovao. A tijelo joj je bilo k'o od zemlje: pune grudi i jaki široki bokovi. Nosila je po tri-četiri haljine na sebi i gazila kroz blato među njivama.

Snijeg se topio. Pokraj puta ležali su pobijeni vukovi. U daljini, isparavale su šume. Crna zemlja, masna i ljepljiva, hvatala se za cipele, prste. Teško je bilo otići bilo gdje dalje odavde.

MARIČINA SNIMKA

Ja sam Marica. Otišla sam kada su mi rekli da se ovo više ne može izdržati. Ja to nisam do tada primijetila. Ipak sam otišla.

Taj grad preko posjetila sam tada prvi put. Rijetki poznanici s kojima sam došla ovdje naprtili su svaki svoj život na leđa i od njegove težine vidjeli nisu više nikog do sebe: zaboravili su. Vrijeme je stajalo na mojem mjestu. Neki mladić u kojega sam se zaljubila stajao je kraj mene. Zajedno smo čekali. Čim je shvatio, pokušao je da me odvede sebi u stan – prvo preko razgovora, a zatim – kada sam se iz stida opirala – silom. Otrgla sam se i pobjegla.

Čekali su me na drugoj strani: Misliš da ćeš uspjeti pobjeći? – pitali su. Ja i ne znam bježim li ili je to samo... – Bježiš ti, djevojko, bježiš. Badava – promrmljali su. Neka – rekla sam.

Marica se udala za poštara. Zvonio joj je stalno na vrata i kad je trebalo i kad nije. Jednom ga je pozvala na kavu i vodili su ljubav. I on je bio odande; njemu su jednostavno rekli da se goni; nije mu bilo svejedno dok je pričao.

Ali ni Marica kada ga je vojna policija odvela jedne noći zauvijek. Nadala se da će ga vidjeti na televiziji u izvještajima s ratišta. Ali TV je davao samo reklame. Tako već dugo vremena. Otkada je sve počelo, TV-program se najednom potpuno promijenio. Takav program mogla je sastaviti svaka jača videoteka u gradu, izuzevši reklame. Zato je valjda i bilo najviše reklama – da se zna da se radi o državnoj televiziji. Ipak, dnevnik se ne smije zaboraviti. On je kao i uvijek pratio aktualnosti i u tome ga nijedna videoteka nije mogla dostići.

Osim jedne.

MAŠINO ČELO

Ja sam Maša. Otišla sam kad su mi raščetvorili psa pred vratima. Bio je to moj pas. Strpala sam stvari iz garsonijere u lift i otišla.

Problem je bio s violončelom, ostalo nije bilo važno. Na granici su ga htjeli otvoriti. Rekla sam da onda mogu i mene. Jedan je odmah pokušao, ali ga je nadređeni ubio metkom u potiljak.

Rijetki su ljudi koje još može privući moja muzika, ali oni bar odmah postanu prijateljima. Skupljali smo se navečer u podrumu našeg profesora. Podrum je bio bez poda, sav u pijesku. Znali bi se toliko napiti nakon probe da bi svi pozaspali u pješčanim naborima. Imala sam druga koji me je čuvao. Trajče smo ga zvali, netko pak Borut. Neku večer, jedan ga je ostavio zelenog od smrtnog straha. I još uvijek tako leži, kao da lebdi.

Trajče? – pitala sam ga. Čuješ li me? – pokušavala sam. Ja ne mogu više ovako, Trajče, ej? – nije se odazivao. Moram ti sve reći – počela sam.

Maša je srela na mostu jednog vižljastog mladića. Hranio je labudove koji su mu obavijali svoje vratove oko nogu. Sklupčala se od umora među njih, pred njegovim nogama. Pitali su je kljunovima; odveo ju je u stan, otvorio čajem od kupine. Vodili su ljubav i tiho razgovarali uz to. Bio je stranac, Maša ga baš nije mnogo razumjela. On se trudio sve razumjeti – možda je tako govorio jer nije poznavao naš jezik. A poslije je bilo kasno.

Taj veliki pokolj izvršen je na glavnom mostu. Sve sami Nijemci bili su na okupu, iz svih dijelova grada. Tjerali su ih hodati po najvišem luku mosta i pri tom preko razglasa čitali Ivu Andrića. Padali su k'o kruške, glave su im se kačile o čeličnu konstrukciju i nastavljale svojim putem. Neke još i sada stoje uglavljenog zaprepaštanja između dvije šipke.

MARIČIN VRTIĆ

Ja sam Marica. Zaboravila sam zbog čega sam otišla. Premalo je vremena prošlo da bih to sebi mogla objasniti.

Čekali su me preko i udali za nekog momka bez nogu. Nismo mnogo pričali, upravljala sam njegovim kolicima gurajući ga otpozadi; metalni kotači svojim su čangrizavim zvukom ispunjavali tišinu. Ispalio je sebi metak u glavu jedne večeri kada sam to i očekivala.

Našli su me na nekom šalteru – kažu. Tražila sam periku. Crvenu haljinu. Duge trepavice. Zmijsku kožu za cipele. Jasmin i med. Sok od rajčice. A čovjek je – kažu – samo htio da mu kažem u kojem ću pravcu. Pravac Hollywood – nasmijala sam se k'o luda.

Držali su je u vrtiću za siročad. Marica je sjedila u najudaljenijem kutu igrališta i klatila se. Djeca bi se na prstima okupljala oko nje. Bila je jedna koja joj je rasplitala kosu i zatim plela u pletenice. Maša se zvala. Ubrzo se raširila priča o toj čudnoj vezi. Maša je kažnjena peglom po prstima, a Maricu i tako više nitko nije mogao kazniti.

A bilo je onih uvjerenih da se može još i više. Ministar poljoprivrede, na primjer, čija je kći bila skrivena u istom vrtiću. A zatim i Alen Islamović, nekad pjevač Divljih jagoda, pa Bijelog dugmeta, koji je sada obilazio vrtiće. Ipak, najgori je bio umišljeni junak Dragonja Raščenimović, muškarac bez djece, i bez srca.

MAŠINI SNOVI

Ja sam Maša. Otišla sam kad sam ostala bez ikog poznatog u gradu. A poznavala sam mnoge, počevši od cijele moje zgrade. Nitko, vjerujem, nije ni primijetio; kondukter nije tražio da mu pokažem kartu, carinik nije tražio da se skinem. Otišla sam, a da to nitko nije primijetio.

Pokušala sam na selo. Tamo ljudi još uvijek kažu jedno drugom: "Dobar dan!" ili "Zdravo!" Uređivala sam vrtove, spavala po sjenicima. Neki su još uvijek držali konje, krave, iako to više nije imalo nikakvog smisla. Cijeli dan bih se smijala tim nezamislivim živim stvorenjima na četiri noge. Štipkala sam ih jer nisam vjerovala da stvarno postoje. Noću bih sanjala strašne snove zbog kojih bih plakala i u snu i poslije na javi do jutra. Uvije bih sanjala i sebe u snu, kako stojim i gledam nemoćna da promijenim. To me je i spasilo kada je jedne noći cijeli posjed izgorio do temelja.

Maša je dugo stajala, a zatim se okrenula i otišla. Oko nje bili su gradovi, razbacani poput ostataka neke prastare metropole. Babilon – pomislila je i nasmiješila se. Odletio u zrak, u pa-ram-par-čad – smijala se. Ali bilo je i ljudi tu okolo – rastužila se. Tangente – nanišani.

Maša je htjela naći mladića koji će je voljeti. Gradovi su ipak pružali mogućnost za nježna i blaga ljudska bića. Zvao se Davor. Potajno su očijukali pri zajedničkim vožnjama liftom. Živio je na sedmom katu, baš kao i ona. Slušao je glasno muziku: klavir, violončelo, klarinet. Nije mogla vjerovati, činilo joj se to besmisleno. Ostavljala je čađave pruge po zidu hodnika, neprestano, iz dana u dan, od njegovih do njezinih vrata. Napokon, pokucao je i poljubio je čim je otvorila. Morala je otići.

MARIČINA KIČMA

Ja sam Marica. Otišla sam ustrašena snom koji sam usnula jedne večeri. Kleknula sam kraj kreveta i po prvi put se pomolila Bogu; zaklela sam se da neću nikome ispričati. Pod

prozorom se pucalo kao da je Nova Godina. A znalo se dobro da nije. Morala sam otići.

Garsonijera koju sam dobila od prijatelja Marka bila je velika koliko i moja kutijica za prsten iz prošle države. Ležala sam. Marko nije nikada dolazio da ne bih pomislila. Pokušala sam upravljati radom svoga srca – čula sam da je to naročito opasno. Provodila sam dane raširenih nogu. Htjela sam roditi – bezuspješno.

Zvonilo je na vratima. Nisam otvorila, ali sam pitala: Tko je? I nitko nije odgovorio.

Marica je ponovo legla. Ovaj put na sam pod. Kičma je uživala u težini njezina tijela. Marica je zamišljala Marka kako dolazi, poklanja joj ključ bez riječi, samo još jednu sliku, bez platna, tek okvir. Sve je to već bilo – govorila je sebi. I ono prije – govorila je – sve je to već bilo.

Plafon je bio izrazito bijele boje, ravan. Žarulja je visjela bez nade, gola. Nešto je ipak žmirkalo, namigivalo iz nje noću. Sunce se nije obaziralo na nju. Svjetlost je ulazila u slapovima kao u pjesmi. Jedino, nikakvog zvuka. Samo otvoren prozor.

MARIČINO DIJETE

Ja sam Marica. Otišla sam kada sam se probudila sva oznojena. U krevetu, kraj mene, ležao je mrtav muškarac i pet-šest uniformi pokraj njega. Nisam smjela razmišljati o tome što se dogodilo. Uzela sam dijete i otišla.

Dobila sam garsonijeru u novom dijelu najvećeg grada preko. Dijete mi se razboljelo. Maša. Maša. Maša. Moja ljubav nije dostajala. Njeno ime već sam samo ja ponavljala kada su došli uzeti podatke. Rekla sam im sve i otišla.

Maricu su odveli na selo, među ostale žene. Prali su rublje na rijeci ispod krošnje stabla topole. Topola je imala puno, bjeličasto stablo i Marica je voljela stajati pod njom. Treptala je.

Žene su bile jake, bez muževa. Nosile su red bijelih haljina na sebi, od grubo tkanih do svilenih. Spavale su u štali, na slami, u prostoriji gdje su živjeli posljednji konji. Nekad, kad bi rastresale slamu, nalazile bi duge crne, ponekad čak zelenkaste vlasi. Stavljale bi ih među dojke, neka čak i pod trbuh, i govorile o plodnosti.

MARIČINA STRAŽNJICA

Ja sam Marica. Otišla sam, kao otrgnuta. Ruke su mi ostale izranjavane. Jedan vojnik pokušao je da me obujmi straga. Dopustila sam i zatim otišla.

Dali su mi garsonijeru. Netko preko od onih oficira koje čuješ jednom preko telefona i više nikad. U obližnjem šumarku skupljala sam trave i vidala rane. Na vrata su mi kucali – račun za vodu, telefon, čistoću, struju, radio i televizor nisam plaćala dok me nisu isključili. Izašla sam da se žalim. Grad je velik – shvatila sam. I puno ljudi živi u njemu.

Pitala sam jednog vozača tramvaja za vodu – smijao se k'o kreten dok nije naletio na crni mercedes. Pitala sam drugog vozača za telefon – smijao se k'o kreten dok nije naletio na bijeli mercedes. Sišla sam s tramvaja i uputila se prema rijeci. Rijeka je s obje strane bila ograđena bedemima robnih kuća. Pitala sam čuvara kako do obale. Rekao je da moram platiti. Koliko? – pitala sam. Jednim životom – rekao je. Dala sam mu jedan od svojih sedam.

Marica se zaposlila u firmi. Ležala je u dubokoj crnoj fotelji kao mače. Dah joj je bio toliko tih da stranke nisu smjele ni zucnuti. Niz tijelo prolazili su joj srsi požude. Znala se probuditi obavijena mirisom muškog sjemenja, a da nikoga nije bilo oko nje. Izgaraju kao svijeće, puše se kao kandila – pomislila je i namjestila se ponovo u fotelji kao da će se uliti u nju. Činilo joj se da oblik fotelje sve više određuje oblik njezinog tijela, i da ona osobno sve više ispunjava zahtjeve koje jedna fotelja postavlja svojoj službenici.

U drugoj smjeni radio je muškarac podla izgleda. Njegovo srce otkrivalo je pištolj. Njegov šušir prazninu u glavi. Njegova kravata gurala je svoj nos pod remen njuškajući. Njegova desna šaka nosila je ožiljke kao metke. Njegova lijeva, skrivala se, čvrsto stiješnjena.

MARIČIN DRUG

Ja sam Marica. Otišla sam kada me je najbolji prijatelj izljubio, zmijski, na prašnjavom parketu moga stana. Mislio je da zbog dešavanja možda nikada više neće imati prilike. Neće sigurno. Zbog toga sam i otišla.

Išla sam na jug, do obale mora. Bila sam gladna, ali prvo sam se okupala u moru. Dočekali su me roditelji sa svojom pričom o djeci i udaji. Rat je – rekla sam im i zašutjela.

Našla sam druga s kojim sam mogla pričati o tijelu. Htjela sam ga imati kao krug, to svoje tijelo, da mi diše na dlanu. Noću, pričekala bih da roditelji zaspu i uspravljala se u krevetu. Ponavljala bih lozinku za ulazak u krug, tiho u sebi, s laganim usporavanjem. Znala sam da me on čeka dolje u vrtu. Moj drug. Bojala sam se njegove smrti.

- Ne boj se - govorio je - nosim je sa sobom kao lijek. Ne mogu to razumjeti - rekla sam. A možeš li razumjeti ovo? - utisne joj poljubac.

Marica i njezin drug otišli su u unutrašnjost poluotoka. Gradovi su bili napušteni, ali i, premda bez ljudi, očuvani. Kamen na kamenu, bijel i vreo. Ulazili su u prostorije s vlatima trave među prstima i puštali reske zvuke da privuku lastavice. Postali su učitelji. Dani su bili dugi i živjeli su kao zaboravljeni.

Željeznička stanica bila je tom gradiću jedina veza sa svijetom. Cvrčci su i tu iz svih zakutaka izjavljivali svoju ljubav Suncu. Nitko se nije pomicao. Kamen je tištio kamen u vrelini. Na ulazu stajale su četiri Nijemice, srednjoškolke, i čavrljale. Ali ni one nisu imale prave riječi za ovo što se *dešava* tu.

OSLOBOĐENJE

Kiša je padala i u Frankopanskoj, mlazovi vode klizili su i vijugali tračnicama ne obazirući se na tramvaje. Stajao je kraj izloga uvezene literature, blještave monografije sigurno poznatih slikara zatvarale su se pred pogledima nezainteresiranih prolaznika. Neki klinac zatraži pet kuna. Zatraži opet, kao da je znao da je novčanik upravo napunio stipendijom za studente iz hrvatske dijaspe. Kiša je padala i već, osjetio je to dok je stajao, natapala cipele, a u izlogu – luksuz brate, luksuz. Pođe dalje.

Policija je zbog tko zna kojeg razloga zaustavila promet. Semafori su prije, istina, također zaustavljali slobodnu cirkulaciju vozila, ali su barem i propuštali; ovi samo odvrćaju. Cesta je stajala sada stidljivo – gola i vlažna. Pokoji građanin možda bi se i u ovom trenutku odvažio zadržati se duže na njoj; ali ne smije od ovih.

Kod HNK-a skrene prema centru. Kupi cigarete i vrati se da vidi što igra. Neka bijesna opera – zaključni gledajući prsate pjevačice s golemim perikama. S plakata, baci pogled k ulazu. Sve je bilo u mraku. Pronađe u sebi takt koji ga je do sada vodio kroz grad i nastavi.

Ma koliko dugo da je već u ovom gradu, nikako nije smio – bolje reći znao – ući u onaj kino “Europa”, kraj Tinova spomenika. A činilo mu se ponekad da je američki film koji baš igra, ono baš moćan, i da bi moralo i u kinu biti tako; nešto kao HNK za njega, običnog čovjeka. Ali primjećivao bi uvijek kako se oko otvora za blagajnu tiska mnogo ljudi; a onda još ovi što sjede u kavani na ulazu, pa još konobari, pa... nije mogao toliki metež savladati. Zato bi često ostajao sa strane i gleda mlade ljude, djevojke, slobodne i nasmijane: do koščane srži bi mu prošlo kad bi koja ciknula. “Lika” je prije imala dobre filmove, ali tu već nekoliko godina igraju samo ovi domaći – ne može on to.

Vratio se u Frankopansku. Sve je u redu. Za redom prođu tramvaji broj dvanaest, trinaest, četrnaest. To mu je davalo neku sigurnost i čvrstinu, koju je počeo gubiti otužno zvrndajući gradom. Uskoro će podne i glad mu je lagano ispunjavala želudac. Zato je malo postajao na stajalištu. Uostalom, tramvaj koji on najviše voli, onaj s brojem petnaest, ne zaustavlja se ovdje, nego tamo negdje gore, pod Sljemenom. U gradu, stajališta nemaju smisao: sve je u pokretu.

Sjedne u jedan tramvaj i zagleda se u novine čovjeka ispred. Ovaj sklopi novine. Pomalo ljut na ovakvo ponašanje suputnika, baci pogled k Intercontinentalu, koji je stajao uspravno

poput dobro isječenog komada torte. Pogled mu se zatim – kao da se odvojio od njega – zadrža na krilu jednog ženskog stvorenja, bljedolike zavodnice. Kad tramvaj zakoči, pogled mu se vrati. Primijeti, skrivenim pokretom glave, koliko mu se pogled upleo u mrežu pogleda starih i mladih muškaraca u blizini, pa i s kojim ženskim, koji se među njih umiješao dakako s bijesom, te naglašenim prijekorom i gađenjem. Jednoj teti takvog držanja zagleda se ravno u nos. E pa što!? – kad nema u šta drugo. Ova skloni pogled, stresajući se njegovog cijelim tijelom.

Siđe kod Cibone, pređe cestu i uskoči odmah u broj četiri što je vodio ka kolodvoru. Kad stigne, hotimice prođe kroz Importanne, uspne se do samih tračnica, razgleda sva lica putnika i ode u poštu dignuti paket. Majka mu je slala konzerve sa svinjskom mašću – na tome može peći jaja, ali i odmah namazati šnitru kruha – a našlo se i malo kolača. Odmah ih je slistio.

Dode na Trg. Top opali. Starcu se otrgnu baloni, poletješe zrakom. Sunce sramežljivo proviri kroz oblake, kiša prestade. Izašavši iz toaleta, vidje, nešto se događa. Pod Banom okupilo se ljudi. Bio je to nekakav folklorni ansambl, "Lika", skupina muškaraca u narodnim nošnjama.

Sad su toptali bez glazbe. Udarali su snažno stopalima, okretno se pokretali, puni sebe, odnosno dostojanstva. Kad bi zavili smjer kretanja, onaj posljednji u nizu bacio bi se nogama u zrak, ne puštajući pri tome kolegu do sebe; time bi načinio figuru zbog koje bi mu, ma koliko puta to ponovio, svi pljeskali. Samo, od škripe tramvaja nije se čuo topot koji je davao ritam: nije mogao više gledati. "Nije to ono izvorno" – pomisli – "ovi kao da lebde u zraku, igraju po svilenim jastucima, što li, žele nas prevariti". Netko mu je zdipio cigarete iz džepa, shvati istovremeno. Kad se okrenuo, vidje da su se igrači i građani pomiješali i svi zaigrali kolo. Jedan ga povuče sa sobom: "'Ajd' u kolo!"

Zaigra na tren, unezvijereno kružeći po svim tim licima; zamuti mu se u glavi, sklopi oči, otrgne se i pobjegne. Uskoči u prvi tramvaj.

KRONIKA PREOBRAZBE TREŠNJEVAČKOG TRGA 1991-1996

(promidžbeni pridatak)

19. listopada 1996.

3.40 h

Eta, završih. Sutra otpočinja rušidba kuće posuđene mi na ovoliko godina kolike sam si trebao za pisat. Sve uređeno s općinom Trešnjevka, na moju zamolbu od 3. siječnja 1991. godine, uredno odgovoreno, inspektor Kljajić i službenica mu Petrušević sklopili ugovor sa mnom, po kojemu mi se dodjeljuje orunula kuća, kućeštija, kućerina stara kraj trešnjevačkog placu što ima biti do 1995., a najkasnije 1996., okružena velikom bijelom zgradom plavih plastičnih krovova, a dotada, neposredno premuljanim blatom, ostacima gradnje s pretenzijom dogradnje, nakon rušenja ove nastambe u koju sam. Zadatak ovjeren u novoj zgradi MUP-a, tada (1991), još podzemnoj, na lokaciji nepoznatoj, gdje me odvedoše u po bijela dana... Pohvaljen i obodren, uselih se 12. ožujka 1991. i započeh s poslom, kao sokol gnijezdo viti, stranicu po stranicu, kronikom kititi...

Ali tko sa ja? Odakle sam? Naprosto: što sam po nacionalnosti i di mi je podrijetlo?

O tu je, čisto kao suza. Rođen na selu, na bašćine vrelu, zagorskom, dalmatinskom, Dalmatinske zagore selu...

Rođen, i sada već umirovljen, penzić, prilično star, nekud prije drugog svjetskog rata, nestali roditelji. Siroče, u vrijeme rata u zagrebačkom domu dobio sam dokumente, sve čisto, uredno. Roditelji: Zvonimir Boban, Tjestenina Klara. Ne vidjeh ih nikad. Bijah komunista, sred Beograda, pionir prije, ali ne dugo: ono što sam ubrzo do zamjedbe doveo, sada u svojim kronikama obznanjujem. Sve je još onda bilo jasno i narod sve glasno govoriti dao, još onda, na omalenoj trešnjevačkoj tržnici, u blatu i zapahu gnjilih grinceka: rajčica 10 kuna, cvjetača 15...

7.10 h svanuće

I već čujem, gladeći glatke korice svoje kronike, glasove, mnoštvo glasova što protimbom oblikovali su svaku moju riječ. Čujem ih iz nejasne, neduboke, al' zamašne pozadine, romore i govore: Preobrazba? Zar preobraženje? Zar preobraženje, đubre konformističko, nazivaš

ovo pustošenje? Molim vas bez vređanja (obraćam se tonom kakvim sam brodio svojom kronikom, uljudnim i uljudbenim), vidim niste pobornici čistoće, reda, bogatstva? I kakav trg? – nastaviše – Trg da je prometni čvor, zaplet što je prije neg’ križanje cesta, krdo pješaka što bez obzira na sve prometne znake ide svojim putem nošeno samom inercijom svoje mase koja raste i raste sve dok do kraja napuhnuta odjednom bez praska, bez znaka, bez ičega, ne nestane na robnoj kući NAMA, na njezinim izlozima, dok trešnjevačke mljekarice, pekarice, piljarice, naše kumice, nemoćno zure s placu, nabijene jedna do druge, da im je jedva do daha, i sve teže od vonja, od stajanja, s noge na nogu, i sve dok se jedan auto, ili tramvaj sam, napokon ne odlijepi i krene među pultove, lagano klizeći, skupljajući po urušavajućoj tržnici putnike-preživjele-namjernike...

Da, blagoglagoljivih li glasova. Upravo za i u protimbu takvima napisah svoju kroniku. Nikad tramvaj, niti bilo kakav auto, neće skrenuti po placu rušiti sirote mljekarice! Sve to jamče preobrazbe što ih tijekom ovih godina uredno vodih slovo po slovo. Jamče to novi parkinzi, plakati i roleta-reklame, American Donut, Pittarello i prije svega, i ponovno, Crkva, što je potisnula odurni kult socijalističke tvornice iz vremena, oprostite na izrazu, Jugoslavije, jamči to knjižnica “Tin Ujević”, mekim, zatalasanim, majčinskim uleknućima i ugibima zgrade, pod kojom i u kojoj jest.

7.50 h

Sve je počelo, još netom prije rata. Povratak Pravim Vrijednostima već je napinjao prednji plan cijelog narodnog života. Pučanstvo kao da je napokon dokućilo da je u desetljećima socijalističke izgradnje išlo unazad, da su komunisti, -njare, tjerali gomile unatrag, po račje. Neboderi, soliteri, oblakoderi, nicali su nam za leđima, magnetizirali naše ocrvenjele oklope nevidljivo, uvlačili nas u uspravne cijevi svojim dizalima i razbacivali nas po zbijenim stanovima do TV-aparata koji su nam žmirkali ususret, namigivali umah pozdravljajući, nas, tek obrnute rakove-stanare, e da bi nam u meka, dječja, na pravost nenaviknuta lica, urezivali osmijeh i suze Čkalje, Šurde i Jove Radovanovića.

Dakle, naš narod se obrnuo. S vrhova zgrada sišao među korijenje. NAMA opustjela. Narod se vratio placu. Narod je htio vidjeti boje pravog života, opipati ruke mljekarica, vonj njihov udahnuti. Uostalom, zbog sve razvijenije švercerske mreže i umještva sitnih poduzetnika, razvio se dio placu na kojem je sve bilo duplo jeftinije nego u supermarketu prizemlja robne kuće. Mreža sitnih mešetara bila je sve jača i jača i jačala je uslijed priljeva novih umješnika koji su stizali iz opustošenih krajeva. Ali svima njima novac je bio sporedna stvar: domovina, raspeće, slika Bogorodice, grb i zahvalnica za dobrovoljno uplaćenu svotu našoj vojsci, bile

su prave monete! Sve je to obilježje povratka našeg čovjeka povijesnim korijenima, eskalacija anamneze, kako je rekao naš predsjednik, čiji je centar, daklem, postao plac što je ovih godina moga rada buknuo novom živošću.

Na drugoj strani, tvornička hala, vještim planom avangarde socijalističke izgradnje skrivena NAMOM, napokon je postala pravim svetištem, središtem duhovne obnove. Dana 12. ožujka 1991., postavljen je na ulazu u Trakošćansku ulicu putokaz s jasnim natpisom: CRKVA. Bio sam pokraj svećenika, prijatelja mi iz djetinjstva, kada je ozarena lica, odvrnuo razglas za ovu priliku dopremljen iz daleke Australije – donacija naših ljudi – i pustio neka zvona zvone!

Sve je to definitivno vodilo propasti robne kuće. Sjećam se gomile službenika NAME, tih korumpiranih lica, kako su nezaposleni izlazili van i nadraživali pučanstvo što je hrpimice hrlilo crkvi. Govorili su: Ne, ne, drugovi, ROBNJA KUĆA nije tamo, ona je lijevo, lijevo, k nama lijevo – satima, sve dok ne bi klonuli, molećivo bi ponavljali: Ne, ne, drugovi – i zatim: lijevo, lijevo, lijevo... A ja, tek pritistigao i praktično prvi dan na zadatku, ja, statusom umirovljenik, stadoh ispred njih i strasno pokazah narodu: Gospodo, desno i pravo.

14.15 h

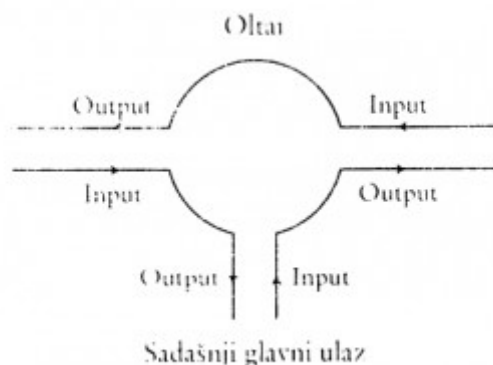
Ali sve je to već zapisano u mojim kronikama. Ovom prigodom trebalo bi štogod reći u svezi zbivanja što se nisu zbila u redove moga spisa a pričalo se da jesu. Sve su to bedasti penzići – ta besposlena rulja i bagra s placa – smislili.

Otvaranje ogromne prodavaonice obuće Pittarello 25. Travnja. 1993. Godine u raščišćenom podnožju robne kuće, praćeno pojavom roleta-reklama, koje su svojim stalnim micanjem, drečavim fluorescentnim bojama hipnotizirale hrpe tramvajljudi na stajalištima. Ali nije istina! Pittorelo nije otvoren, jednostavno nitko nije vjerovao da će njihovi proizvodi od kože mrkog slona dignutih obrva, koji je na reklamama više sličio mamutu nego simpatičnom Disneyevom Dambu imati prođu. Ipak, ljudi su već prvi dan nagrnuti: cijelo prizemlje bilo je bravurozno uređeno, prava mreža uskih prolaza od zidova koje su činile kutije s na vrhu izloženim cipelama. Nova, golema prozirna stakla, omogućavala su čak i vozačima automobila da s ceste, prije nego što im se upali zeleno svjetlo, letimičnim pogledom prođu preko asortimana proizvoda ovog u svijetu afirmiranog proizvođača. Najveći dio proizvoda činile su šnjure, neobičan proizvod od mrke slonove kože, koji se prema cipeli odnosio poput otvorene lepeze prema praznom novčaniku. Oko njih bila je najveća gužva. Ljudi su stajali zbijenih očiju jedni do drugih, i pipali, ali bez ikakvog nereda i strke, s tolerancijom i uljudnošću svojstvenom našem čovjeku. Opasnosti od krađe nije moglo biti, budući da su

van, ispred toga superprozirnog stakla stajali službenici, Talijani neki, neobično mrkih lica, i – istina, više iz dosade – gledali unutra.

No, lica su im se ubrzo ozarila kada se pojavio fenomen nazvan domine. Naime, mreža uskih kanalića između zidova od kutija s cipelama, koja je zlobnike podsjećala na Veneciju, nije predviđala isprobavanje obuće, odnosno ona se nije mogla probati sjedeći, nego tek stojeći, što je vodilo, uslijed gubljenja ravnoteže neke od mušterija, u pravi niz padova stotinu zbijenih kupaca. Gledatelji su to, daklem, nazvali dominama, i bilo ih je, što gledatelja, što domina, sve više. Promoćurni Talijani odmah od toga napraviše posao. S jedne strane primali su oklade od zagrijanih gledatelja, a s druge ubacivali male doze svojih ljudi, cigančića s Hrelića, u mreže kupaca. Ovi su simulirali gubljenje ravnoteže u trenucima kada se red kupaca toliko poklapao da ih se sve jednim padom moglo porušiti. Ova igra izazvala je napokon revolt starih kadrova u potkrovlju robne kuće koje se neprestano treslo, te se isti izboriše za preuređenje Pitorela u običnu prodavaonicu cipela. Šteta, velika šteta! Neobične proizvode: pomenute šnjure, pa onda džudžule, keraje i ševarnadze naš čovjek možda nikada više neće vidjeti.

Druga izmišljotina, ali moram reći: nažalost izmišljotina, bila je vijest o probijanju još dva bočna ulaza u Crkvu. Potreba za tim, naime, sve je veća. Vjernici su unutra već toliko zbijeni da se već na pješačkom prijelazu može čuti lomljava crkvenih klupa unutra. Osim toga, tolika prisutnost ljudi stvara neki neutišivi žamor koji guta Božju Riječ s oltara usprkos najnovijoj australskoj razglasnoj opremi. Prijedlog koji je trebao riješiti ti zavrzlamu, projekt u čijem utanačivanju sam i sam sudjelovao, sastojao se u probijanju spomenuta dva bočna ulaza, čime bi se omogućio neprestani pokret, kruženje vjernika do oltara i natrag, po shemi:

Ovaj projekt godio bi i, prema anketama i testovima trešnjevačkog javnog mnijenja, samom pučanstvu jer je propovijed sa svojom statičnošću i uzvišenom monotonijom isuviše išla nasuprot žestoko ritimiziranoj svakodnevici, te onemogućavala zdušno prisvajanje svake riječi. Pučanstvo je osim toga bilo spremno platiti za još jači razglas. Svećenstvo je uvijek izlazilo narodu u susret, ali vlast, kako to već znamo, stoljećima nije. Tako se jednog dana pojavio nekakav mali crni, kaže predstavnik općine, da prekine tu ujdurmu, kako se nadmeno izrazio. Na njegov istup naravno nije se imalo prigovora, uostalom, nije ni vrijeme za to.

19.50 h

A sjećam se protimbe svih tih škembavih penzića, zmazanih do jajca... Tih vucibatina, lezilebovića, šahista i kartaša, na-cug-jednu pajdaša... Kako su samo cupkali po vrelom asfaltu kada su im ravnali njihovo džombasto golubarsko sastajalište, nedjeljom gdje se kupila svakojaka perad i zvjerad, već na izlazu iz moje kuće osjećao smrad i nepogrešivo vodio tada još blatnjavim putem kraj nekoliko kuća zakrivenih gustim zelenilom i hrpom trule i vlažne drvenarije s domaćicama što stojeći na pragu puše i udišu jutarnji zrak, zajedno sa svim tim udišući, i umjesto da kuhaju nedjeljni ručak, stoje tako podbočene i razmišljaju – ili ne, samo udišu, puše i udišu, a oči im još sjaje od jutarnje svježine – ne, ne! Bože, koliko ih je opet, pomišljao sam, zasupnut tako, svaki tjedan, svake blažene nedjelje gledajući sve te starce kako izlažu uz cestu sadržaje svojih ladica i škrinja za cipele i kako se napuhavaju i gegaju, zureći u oči sve te nemirne peradi koja im je u kavezima buljavo uzvraćala pogled. Tu se kuhala kava na otvorenom, kušala rakija, lijevalo vino i pravio gemišt. Nikad nisam tu nikoga oslovio, ni s kim riječ prozborio.

23. travnja 1995. godine izvršene su sve pripreme i srce mi je već sluteći brže zakucalo. 20. svibnja 1995. godine maknuta je sva suvišna zemlja, alu su baš tada padale i padale kiše. 11. lipnja 1995. godine bačen je beton i za nekoliko dana osvanula je čistina. Tu nedjelju, nikog. Čak ni ja to jutro nisam prošao tim putem. Tek kad je mrak već pao, naiđem na Mladena, Bosanca. Stoji u onom blatu i gleda dolje tu ravninu, smije se nešto, kezi, pa ko da guta taj kez, zakašlje se, zamisli, kimne i opet naceri.

Kaj'e Bosanec? – presiječem ga ja. Šta sereš? – pitam ga odmah po naški, ne bi li me razumio.

Ma eto, seruckam po ovoj čistini kad neće više golubovi, rekoh, moram ja, takva su vremena došla, da su nam sjećanja kao govna zaasfaltirana, ne smiješ ih na riječ, a meni eto, jadnom,

samo ona ostala, pa seruckam netragom po ovim parkinzima za ljude od tisućljetnog sna što se ničeg svoga nemaju pa se diče veličinom prohujalom i samo naveliko snuju i safaltiraju puteve zasjenjenoj paščadiji ne bi li se u veličini njihove zadrigle prohujalosti i ogledala. A gomila tupa, samo se parkira, di neće, sve tješnje i tješnje, ko paukove čistina ih privlači, a ja eto serem li ga serem ne bi li bar kojeg otjerao, da mi mjesta ostane, da poživim još koju i Suncu odzdravim za sve ove dane što mi kosti grijalo. A ti pleti, jarane, pleti mreže svoje... dok se govnu mojem oteščalo nije...

23.10 h

Dadoh glasa i njemu, eto. Jedini on, iz meni nikad poznatih izvora, znao je za moj posao. Nadavah se glasa protimbama, lijepe li mi promidžbe! Eh, ali tek iz mrkline svijeca blješti, sja.

Moja kronika je gotova. Danas sam se čuo s mladim nakladnikom. U njega imam povjerenja, on je dobro povezan s Ministarstvom.

Preselio sam se pod plastični plavi krov, širok mi je stan. Dolje se kućeštija već srušila i kamioni joj razvlače grede i opeku. To je posljednji važniji datum u mojoj kronici, datum pisanja ove promidžbene rapsodije.

Ja se već unaprijed, smijem. Uspjeh mi kuca na vrata, da otvorim, oprostite.

GRAD BEZ NOĆI

Svanulo je već kad sam stigao u Pariz. Nebo je bilo blijedoplave boje, prljavo i nevisoko. Podsjećalo me je na djetinjstvo, istu boju imao je plastični bokal kojim mi je majka sipala toplu vodu na glavu, nad lavaboom dok sam prao kosu.

U gradu nije bilo nikoga. Sjene su se gužvale u zakucima okolnih zgrada. Noćna rasvjeta još je uvijek radila i rasipala neko neuhvatljivo svjetlo. Nije bilo nijedne mjenjačnice u blizini, na vratima hotela stajale su visoke željezne rešetke. Umoran od traganja, sjeo sam na jednu nisku betonsku ogradu i zagrizao sendvič.

Jedan starji par, muškarac i žena mrkih, naboranih lica, stao je kraj mene.

- Grad izgleda kao memljivi podrum, samo što mu je svod ova nebeska plastika pa ga prekriva svjetlom, je li?

Potvrdio sam. Bili su to očito neki Jugosi, Jugovići.

* * *

Ponudili su mi smještaj dok se ne snađem. Na sam rub grada krenuli smo autobusom koji nigdje nije stajao. Semafori su samo pulsirali žuto. Nad cestom lebdjeli su komadići papira i krpe što su se naglo dizale i sukobljavale u zraku.

U autobusu je bilo nešto Crnaca, Arapa, ali većinom su bili Jugosi mrkih lica. Zauzimali su zadnji dio autobusa i nešto mrmljali. Stao sam među njih i gledao kroz prozor.

Izmaglica je apsorbirala svjetlost ili se to svjetlost spuštala ovdje u obliku raspršenih oblaka. Sve je titralo plavom bojom koju su isijavali TV ekrani kroz prozore zgrada kraj kojih smo prolazili. Ali ta boja bila je gotovo nezamjetljiva, toliko je ovdje sve bilo blijedo.

Živice su bile pune iscjepkanog lišća. Stabala nije bilo, tek po koja kruška. Plodovi uopće

nisu izgledali kao kruške nego kao govna, izgleda da je korijenje sisalo tekućinu iz kanalizacije. Kruške su se time nadimale tako da si i stablo i plodovi izgledali dva puta veći nego obično.

Cesta je bila glatka i sjajna. Autobus je klizio. Sve vani – isto. Ništa se nije zadržavalo u pamćenju. Možda tek to da su kuće bez krovova, a neboderi bez zidova. Ali to je besmislica.

Oči mi je bola noćna rasvjeta. Zašto se ne gasi?

- Zato što Parižani spavaju.

* * *

- Zato što Parižani spavaju.

Ostali su se okrenuli s negodovanjem.

- Neće biti. U novinama piše da su otišli na more, "Parižani na moru" piše na naslovnoj stranici.

- Ja sam isto to vidio na TV-u kroz prozor jedne kuće. Cijeli Pariz se kupao na moru.

Svi su otišli, a TV, novine, promet

- rade!

- Zato što idu unaprijed.

*- A mi svi ovdje, kako kažu, **retro**, moj prijatelju.*

- *I to **retroavangarda!***

I Crnci i Arapi su to izgleda odobravali s blesavim smiješkom.

- *Šutite!*

* * *

- *Moram vas opet upozoriti, dragi moji. Znaite da je moj pogled drugačiji i da sam za vas nepojmljivo brži. Parižani ne spavaju. Parižani nisu na moru. Parižani su po ulicama, kućama i zgradama, samo što ih vi ne vidite jer imate retro-oči, zaostali ste. Njihova su tijela od zraka i svjetla i oni promiču velikim brzinama. Da, cijeli Pariz je na moru, kažeš ti, vidio si na TV-ekranu. Ali nisi pomislio u svojoj naivnosti: cijeli Pariz je na TV-ekranu, more je na TV-ekranu. I što mislite, zašto nestaju naši, zašto Crnci leže mrtvi po ulicama? Posijecite se na ulici i krv će vam nestati za sekundu! Zadišite se i dah će vam nestati! Ne slušate moje savjete. Ne vjerujete mojoj osjetljivosti. Već vas vidim kako ulazite na otvorena vrata reklame uz autocestu samo zato jer iz nje viri jedna ženska, uostalom, odsječena noga. A izlaza, nema.*

- *Šuti budalo, ti nisi naš!*

Otišao sam skroz pozadi da bih umakao svađi. I stvarno, izbila je tuča. Ali onaj je najednom nestao. Okrenuo sam se, da ne gledam to. Zaklopio oči. Od stiska, jer htio sam ih obrnuti, ne bi li se sve obrnulo, ne bi li se vratio, sve su iskrice zasvjetlucale u glavi. Da nisu to - Parižani!?

* * *

I ovi Jugosi, zašto su svi isti?

- "Jugosi"!

- "Jugosi" je film, pseudodokumentarna melodrama o našim ljudima. Više europskih zemalja sudjelovalo je na projektu.

Znam za taj film.

- Ali ne, očito, da je taj film odigrao svoje.

- Prvo kod nas, a zatim ovdje. Glupi Zapadnjaci su mislili da je dovoljno da jedan francuski folirant sličí Radi Šerbedžiji pa da dobro glumi. Ali što se dogodilo? Mi smo svi počeli sličite njemu i samo tako smo mogli biti ovdje i biti prihvaćeni.

- A taj folirant, to je ovaj peder što nam je upravo umakao. Uvijek se ubaci među nas. U biti, nama je svejedno. Ali nije u redu što nam soli pamet, a kad se treba tući, onda nestane. Paf!

- kao da je od zraka. Pravi Parižanin!

Tako su koščati. I glasni. Kao neka djeca su mi.

- Laže ovo za plakate i reklame. To su prava vrata, a ono za nogu, i još žensku, čista laž. To je Marija, primi t e za ruku, ako joj znaš reći. Unutra su stepenice i puno svjetla.

- Ja sam jednom sjedio s njom na prvoj stepenici. Bio sam prokleta umoran i ni makac. Obgrlila me rukom, kao neki stari prijatelj.

- Mene ona podsjeća na moju pokojnu ženu.

- Da, i mene.

I mene.

- *Meni je ona rekla da ćemo svi, ako krenemo tim stepenicama, naći svoje žene. Čekaju nas da ih okupamo; tamo gore je jedna velika bačva puna vrele vode.*
- *Ovdje se trebamo spremati za to. Moramo nakupiti što više daha; tamo će nam ga trebati.*
- *Da, oboje zajedno moramo zagnjuriti pod vrelu vodu i ostati dugo, koliko nam dah izdrži. A poslije?*
- *Poslije, kaže Marija, neće nas više biti, ni žene ni mene, ali i bit će žene i mene. I neće nam biti žao. Radovat ćemo se.*
- *A što ti nisi pošao gore, s Marijom?*
- *Bio sam umoran. Sjedili smo na stepenicama i gledali kroz vrata. Znao sam da trebam zapamtiti što govori i vratiti se.*
- *Nije ti bilo teško?*

Tuge? Radosti?

- *Ne, pa ja sam njeno dijete. Svi mi! Čak i ovi raspršeni Parižani. Ali njima su vrata reklama, pa i ne dođu pred njih, reklama ih odbija.*
- *A tko jednom uđe, jednom će preći te stepenice zauvijek.*

* * *

Stigli smo na rub grada. Ne znam po čemu je to bio rub. Sve je bilo isto kao idosađ, gradu nigdje kraja. Onaj što je govorio uzeo me je pod ruku, išli smo posljednji. Par koji me je spasio bio je daleko naprijed.

Zašli smo za jedan neboder, tu je bio ulaz u spilju. Bila je prostrane i topla, puna istih ljudi. Ovdje se ne spava!

- *Za razliku od Parižana, je li! Parižani stalno spavaju. Ovdje nitko ne može.*
- *Ne spominji Jugoslaviju, ne zovi ih Jugosima.*
- *Da te ne bi tko pljunuo, kosti polomio. Tu smo svi različiti.*

Ali zašto ne spavaju?

- Ne mogu od sjećanja, Sjećaju se svojih gradova, sela, putovanja, djetinjstva i djece, svojih najbližih, svoje majke i – svoje žene.

Sjeo sam među njih. Žamor je prestao. U sredini je gorjela velika vatra i pucketalo granje. Bio sam među svojim.

Ljubljana, 1989., noć na prijelazu iz 23. u 24. VIII.

BILJEŠKA O JEDNOM PISCU

SAČINJENJE

Bilo je to na moj rođendan. Krenuo sam sâm, sa svojim nijemim bratom – a da još ni zora nije svanula. Trebalo nam je iz Šandora stići na Makovu Sedmicu, a s Makove do šume zvane Hrastovača – sve pješice – do Hrastovače. Zbog čega je nosila to ime ni onda nisam mogao shvatiti: pijesak kojim smo gazili bio je prekriven borovim iglicama, mirisao sav.

Topole su snažno drhtale trepereći srebrno u mraku. Put na koji smo stigli, širok i neasfaltiran, vodio je kroz njive prema šumi, uz pokoju rijetku kuću – možda opustjeli salaš. Psi su lajali, neki, nevidljivi.

- Vaške – reče moja baba, dok je snažnim pokretima, gotovo s osudom, sklanjala borove iglice s drvenih čvrstih astala – u hrastovoj šumi! U hrastovoj šumi – borove iglice! – reče moja baba.

- Bogaremunjegovog! – reče moja druga baba, Mariška.

- Vaške! – reče moja prva baba, čisteći s drugog astala borove iglice, snažno i spokretom koji nekog nepoznatog – a krivog – sto posto – izaziva na dvoboj. – U hrastovoj šumi – borove iglice! – reče moja baba.

- Vaške – reče moj deda, pop jedne malene pravoslavne crkve. – Vaške: laju li laju! – reče moj deda, paleći lulu, čudeći se pokretima svoje žene, te, iz istih razloga, držeći se vrata, omanje, potpuno bijele kućice – u čijoj unutrašnjosti je disala (parom i žeravom) jedna skromna kuhinjica i kraj šporeta – kauč, masan i musav, za putnike namjernike, hoću reći – moga oca – koji je cijeli svoj život – proveo – skrivajući se tu, ostavljajući – bog zna koliko puta – cijeli svijet i sve što uz njega ide – na leđima moje majke, mog dede Mihajla i moje babe, njegove žene, Mariške, svog brata Antonia, moga strica, svoga oca, bać Stipana, moga dede, svoje majke, Rozalijske, moje babe, i svog najboljeg prijatelja, lokalnog pjesnika, inače dobrog čovjeka, Vladislava, moga kuma.

Slavio se moj rođendan, očekivali mnogi gosti. Bila je to jedna oveća, kružna čistina usred šume s nekoliko velikih, čvrstih i dugih – k'o iz jednog debela stesanih – astala, i s po dvije klupe – s obje duže strane – uz njih. Sunce samo što nije, a i gosti, s njim.

Moj otac, mada potpuno nag, istina, skrivena tijela mnogim, grubim, raznobojnim pokrivačima: nije ga pokazivao.

To je bio razlog velike rasprave, duž stolova uz koje se jelo i pilo i smijalo: pipkalo sa strane i bockalo i kuckalo koljenima i šutalo cokulama i u cjevanicu i između – nešto naviše – vještīm, a naglim pokretom, okretnih, ponositih djevojaka. Njihova cika, otresitost kojom bi se hvatale u kolo i igrale, vrteći sve one redove, nebrojene redove svojih sukanja... E brate! Nijemi moj brate! A gdje smo mi? Kud nam se Sunce delo!? Samo pijesak prati naše korake ostavljajući tragove za nama. Hrastovače još ni na visikum a psi, poneki – laju.

- Vaške – reče moje deda, vladika Mihajlo, kako ga je žena Mariška – ne bi li mu se narugala – zvala. – Vaške... ga izjele! – reče moj deda – o mome ocu – koji ga nije mogao čuti – budući da se bio dobro skrio u onoj kućici, u kuhinji, pod pokrivačima, sav znojan i vlažan od one pare, toliko zajapuren i bunovan, da se desnom šakom, snažno zgrabio, dolje, i stisnuo, i došlo mu je da ga... i nek' ide sve k vragu i rođendan i slavlje i sav ovaj život i svi, ma svi!

A ja sam nijemo hodao, hodao sa svojim nijemim bratom. I sjeli smo, umorni, pod jednu veliku topolu. Šuštalala je i šumila usamljeno. Moj brat je zaspao čim je osjetio oslonac pod glavom. Ja sam ga gledao.

Jednom sam tako sjedio i gledao djevojku, što se smiješila u snu, još topla od našeg zagrljaja. Svitalo je, dan se najavljivao hladnoćom, vlažnom, rosnom. Stresao sam se, polugol, u bijeloj majici – svojom košuljom sam je umotao – bili smo kraj pruge, cijelu tu noć, valjali se po nekoj bockavoj travi, cijelu nam je kožu iscrtala, ispovlačila tanane ožiljke. – Sutra sam išao – sutra je bilo danas, dok sam je gledao – kako se smiješi u snu, još.

Brat je zabacio glavu unatrag i spavao otvorenih usta. Svi ti moji rođaci smanjili su se na veličinu djeteta, samo su glave ostale velike – da svojim licem svjedoče o karakteru, iskustvu i godinama; i s ustima – da brbljaju o meni i meni i meni i mom ocu

- Vaškama – reče njegov otac, bać Stipan – ta vaškama možeš većma virovat! Iljade puta sam mu divanio, okani se ćorava posla sine, okreni svojoj ženi i – thi, jebemu – reče i zalije špricerom.

- Vladislave – reče Antonio – de ga brani, što šutiš, što

- Nego – reče Vladislav – da mi okrenemo još po jednu, a? – reče Vladislav. – Da se vidi i pokaže – tko su ovdje junaci!

- Čuj Vladislave sine – počeo pop Mihajlo – sa značajnom pauzom, zagledavši se u obraze svoje Mariške – crne jedne žene, s ogromnim očima – koja je i sada bila – ama, taman da

pukne od bijesa – onako rumena – ali ipak (vrag će to razumijeti!) – nasmiješena od uha do uha – tako da bi je moj deda – sad – ama baš u tom trenutku! – svu iscjelivao –u te njene obraze što su se nadigli i zaklobučili kao krov kakav dobro zamiješen i – Vidim – reče moj deda, pop Mihajlo – Vladislave – vuče tebe neki handrag – na onu stranu – onom – i pokaže prstom na bijelu kućicu – što nas je ostavio tako, ovakve, s ovim našim glavama, da divanimo i raspravljamo o tom njegovom sinu o kojem se toliko pripoveda da sam ga i ja već ne znam koliko puta pomenuo u svim svojim propovijedima a sve pod drugim imenima jer uvijek se naširoko i nanovo priča da ni sam Bog ni sam Đavao ne bi zapamtili oklen smo krenuli i di ćemo završiti ovo naše sačinjenje sjećam se kada si ono ti Vladislave pomenuo ime nekog pjesnika

– Pisca, pope – prekinu ga Vladislav – štono

– Dobro, piskaralo neko, štono i ti što si, a i onaj – i ponov baci pogled prema kućici – i onaj je valjda tako nešto kad mu ni oči ni ruku ni držanje pošteno nisam vidio nego se zavukao i da ne kažem što radi a dijete čeka li čeka da ga činimo

– Mislim da – započe moja majka – nije vaše, vladika dragi – reče moja majka svome ocu namignuvši svojoj majci Mariški, a Mariška joj odgovori, istom mjerom – da mog muža – i pogleda značajno, s uzdahom ka bijeloj kućici – tako – i onda ušuti, pocrvenjevši, pa se zagleda u vrhove svojih cipelica koje su izgubljeno i nemoćno šarale po pijesku – nadimajući grudi, snažno uzdišući. Na to uze riječ moja baba – hvala Bogu – Rozalija.

– Antonio – počeo, i stane na klupu, tako da je sad s tom ogromnom glavom – umotanom u maramu – a sitnim tijelom – k'o u kakvog kržljavog dječaka – lebdjela nad njima – Antonio – reče i krene po klupi laganim hodom – iznad svih njih – i pomiluje Antonia po kosi, začeslja ga – uhvati svoju majku ispod pazuha – i cjeliva joj bradavice na grudima (koje su bile toliko nabubrile tokom razgovora da je Vladislav sav plakao od stida, i skrivao se iza Antonijevih leđa). I taman – krene – Rozalija – Mariški u susret – i ova već – taman – ustane i i stane na klupu – ne bi li je u zagrljaj prihvatila – kad izađe moj otac na vrata, gol i sav crven k'o đavo i prav – i vikne da je sve zaparalo (k'o munja da je prošla tim oblačnim i tmurnim nebom): – Pun mi je... tog vašeg brbljanja i sačinjavanja, ajte svi u... ... za sva vremena! Da znate!

I tu završi cijelu priču i sve se stiša i izbriše s gustom kišom – taman kad sam ja stigao. Moj nijemi brat i ja sjedosmo za stol. Okrenusmo šake k nebu skupljajući kišu. Kad bi nam se napunile, prelijevali smo vodu jedan drugom. Tolika voda! – bio sam miran.

Iz odžaka kućice se dimilo. Tata je odlučno odvukao u kućicu mamu. Bili su još mladi, mnogo mlađi od nas dvojice, tek zaljubljeni, neopterećeni svijetom, svim tim pričama kako je to živjeti u gradu, služiti vojsku, biti u braku, imati djecu, siguran posao...

Vladislav je stajao – bolje reći – šćućurio se – nabio šešir na glavu – na vratima – pred kućom – i tiho pjevao: kao kuće kakvo.

Napomena: *vaškama* Bunjevci nazivaju pse.

Neven Ušumović

Rođen 1972. godine u Zagrebu. Odrastao u Subotici. Živi na relaciji Kopar-Umag. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao filozofiju, komparativnu književnost i hungarologiju, studirao turkologiju.

S mađarskog prevodio Ádáma Bodora, Bélu Hamvasa, Ferenca Molnára i Pétera Esterházyja. Zajedno sa Stjepanom Lukačem i Jolán Mann uredio antologiju suvremene mađarske kratke priče *Zastrašivanje strašila* (2001).

Uvršten je u američku antologiju *Best European Fiction (Dalkey Archive Press, 2010)*, koju je uredio Aleksandar Hemon. Izabrane priče objavljene su mu pod nazivom *U stočnom vagonu* (Beograd, 2014). Osim na engleski, preveden je na njemački, mađarski, španjolski i slovenski jezik.

Objavio: *7 mladih* (priče, 1997); *Ekskurzija : roman kratkog daha* (2001); *Makovo zrno* (priče, 2009); *Rajske ptice* (priče, 2012).

Biblioteka Online

knjiga 72

Neven Ušumović

7 MLADIH

© 2010 Neven Ušumović

© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2010, 2015

Izdavač

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Aleksandra David

Urednici

Krešimir Pintarić
Dario Grgić

Fotografija

© Domagoj Lozina

ISBN 978-953-7669-14-0 (HTML)

ISBN 978-953-7669-76-8 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-7669-77-5 (PDF)

ISBN 978-953-7669-78-2 (MOBI)

Prvo izdanje

Naklada MD, Zagreb, 1997.

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu

Grada Zagreba i Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

